

Nejde jen o radikální *levici*, ale o *radikální* levici

Jaroslav Peregrin

Aluze č. 2/2010 uveřejnila polemickou reakci J. Stejskala na můj text, ve kterém jsem se, v *Aluzi* 1/2010, kriticky zamyslel nad některými názory prezentovanými v knize *Kritika depolitizovaného rozumu*. Text je to kultivovaný a se spoustou z toho, co Stejskal píše, jistě nelze nesouhlasit. Problém je v tom, že tento text se s tím mým výrazně míjí; a že způsob, jakým mi Stejskal připisuje názory, ke kterým se ve svém textu ve skutečnosti nehlásím a které nezastávám, ústí do jakési karikatury. Rád bych proto uvedl věci na pravou míru.

Připomenu, o co v knize *Kritika depolitizovaného rozumu* a v mé kritice jde. Kniha má podtitul *Úvahy (nejen) o nové normalizaci* a její nosnou paralelou je analogie mezi normalizací sedmdesátých let a současným stavem naší společnosti. Já jsem se ve svém textu (kromě toho, že jsem poukazoval na některá místa v argumentaci autorů, která se mi jevila jako nekoherentní nebo nekonzistentní) především pozastavil nad tím, že zatímco základní charakteristikou sedmdesátých let bylo mocenské zglajchšaltování společnosti, úporná snaha potlačit jakýkoli postoj či názor, který vybočoval z vládnou a stranou vytyčené ideologické linie, pak podobnou optikou vidět naši současnou společnost (jakékoli jiné problémy může mít) mi připadá zcela scestné.

Stejskal píše, že „soudě podle toho, co píše“ jsou názory, které odmítám jako „krajně levicové“, tři:

1. „Modelování společnosti na principech volné směny ‚statků‘ vede k depolitizaci a umenšování politické svobody.“ Tohle jsem ve svém textu ovšem neodmítal; a to z toho prostého důvodu, že abych to odmítl (nebo přijal), musel bych tomu rozumět. Psal jsem o tom, že s „modelováním společnosti“ mám ten problém, že nechápu, o čem je řeč, protože nevím, kdo má společnost takto „modelovat“ (a to ani nemluví o tom, že v tomto kontextu vůbec nechápu, co to znamená společnost „modelovat“). Pokud má jít o to, že ti, kdo nám momentálně vládnu, vidí společnost nějak zjednodušenou optikou, pak to může být politováníhodné, ale rozhodně to má málo co dělat s glajchšaltováním a s normalizací. Pokud jde o to, že má takto zjednodušenou optiku většina lidí, pak podle mne nejde o politický problém (jakkoli v žádném případě netvrdím, že nemůže jít o problém vážný).

2. „I v moderní liberální společnosti mohou existovat sdílené falešné představy o povaze sociálních vztahů v ní panujících, které ale nejsou výsledkem intence něčích konkrétních vůle.“ Nic takového jsem opět neodmítal a z toho, co jsem napsal, to podle mého názoru v žádném případě neplyne. O tom, že takové „sdílené falešné představy“, ať už o „sociálních vztazích“ nebo o něčem jiném, ve společnosti

existovat mohou, se podle mne nedá pochybovat. Například různé totalitní ideologie, založené na všelijakých „falešných představách o povaze sociálních vztahů“, se podle mne i v demokraciích často úspěchem masově šíří. Říkám jenom, že šíření takových falešných představ není systémovým problémem, který by byl věcí společenského uspořádání v podobném smyslu, v jakém jím byla normalizace sedmdesátých let.

3. „Základní součástí fungující politické společnosti je sdílení nějaké formy či forem kolektivní identity.“ Ani tohle by mě nenapadlo odmítat – pokud bych ovšem pojmem „kolektivní identita“ rozuměl to, co Stejskal – totiž prostě jenom „pocit sounáležitosti“. Já jsem napsal: „Nakolik tomu dokážu rozumět, mít ‚kolektivní identitu‘ neznamená prostě být členem nějakého kolektivu, ale být jeho skutečně integrální částí, dát se do jeho služeb.“ Možná, že jsem tomu rozumět nedokázal; pak je ovšem nemístné dávat tomu, co jsem napsal, smysl, který to nemělo.

Ve světle právě uvedených vyjasnění mohu, myslím, přeskočit autorův výčet myslitelů, kteří podle něj takové teze obhajují. (Neodpustím si ale dvě poznámky. Zaprvé, přirovnávat ony názory autorů publikace *Kritika depolitizovaného rozumu*, nad kterými jsem se pozastavval, k názorům filosofů, jako je Charles Taylor nebo Jürgen Habermas, podle mne vyžaduje velkou dávku nesoudnosti. Zadruhé, autor píše, že se ve svém výčtu vyhýbá těm, které nelze „obvinit z nákazy ‚neprůhledným diskurzem francouzských intelektuálů‘“. Pro mne je styl mnohých francouzských filosofů těžko stravitelný, ale ve většině případů chápu, že říkají některé hluboké věci a že jejich „obskurantismus“ (Stejskalův termín) je stavěn do služby určité formy spektakulární prezentace těchto věcí. Co mi připadá hloupé, jsou jejich epigoni, kteří si jejich „neprůhledný diskurz“ vypůjčují pouze proto, že mají pocit, že tím svým názorům dodají hloubku.)

Největší problém se ale podle mne odvíjí od Stejskalovy podivné interpretace mého termínu „zglajchšaltování“. Stejskal píše, že podle mne je „věc každého, zda se nechá vtěsnat do pozice, kterou si sám nezvolil (tedy ‚zglajchšaltovat‘, jak to nazývá Peregrin)“. Nerozumím tomu, proč by se mělo vtěsnání do pozice, kterou si člověk sám nezvolil, nazývat zglajch-

šaltováním. (Abych předešel dalším nedorozuměním, hned zde zdůrazňuji, že neříkám, že takové „vtěsnávání“ není problémem – jen to není problém, o kterém jsem já ve svém textu psal.) Tak jak já tomuto termínu rozumím a tak, jak jsem ho používal, znamená potlačit jakýkoli nekonformní názor či postoj. (Slovník cizích slov říká, že „zglajchšaltovat“ znamená „jednostranně obv. násilně usměřňovat, usměrnit k strohé jednotě.“) Znovu připomínám, že kniha, kterou jsem kritizoval, je primárně o „depolitizaci“ a o tom, jak se naše dnešní situace podobá normalizaci sedmdesátých let.

Samozřejmě, že když autor to, co píšu, interpretuje takto kreativním způsobem, otevírá se mu prostor pro to, aby se mne udělal nejenom člověka poněkud prostoduchého, ale dokonce jakéhosi extremistu, který odmítá přiznat, že někteří příslušníci společnosti mohou být diskriminováni například z důvodů barvy kůže. Stejskal pak v této souvislosti hovoří o „viktimizaci obětí společenských patologií“, „čerpání legitimity pro své názory z těch nejfalešnějších sebeprezentací české společnosti“ atd. – myslím, že už schází jenom náznak, že mám něco společného se známým internetovým pamfletem o „důchodcích v Kauflandu“ a že se chystám v Čechách organizovat čajové dýchánky... Píše, že můj názor, že kdo se nechce nechat zglajchšaltovat, nemusí, je tak očividný nesmysl, že se mu nechce věřit, že bych ho chtěl vážně hájit. Pochopitelně, že když slovo „zglajchšaltovat“ reinterpretuje svým idiosynkratickým způsobem, pak to nesmysl bude. Mne by však v životě nenapadlo tvrdit, že lidé do společnosti nevstupují s nezaslouženými handicapami a že není třeba bojovat proti tomu, aby kvůli tomu trpěli. (Naopak, domnívám se, že boj proti zbytečnému lidskému utrpení je klíčovým úkolem společnosti. Ale aby tohle mohlo fungovat, nesmíme slovo „utrpení“ devalvovat, nesmíme jím například rozumět jenom to, že je někdo méně úspěšný nebo má méně peněz než někdo jiný.) Píšu o tom, že problém naší dnešní společnosti rozhodně není problém zglajchšaltování, to jest nemožnosti zaujetí autentického postoje, který by byl třeba i společnosti nepřátelský. A myslím si, že neuvědomovat si, že je to právě rozdíl mezi naší dnešní situací a situací sedmdesátých let, znamená mimo jiné i nesmyslně

podceňovat možnosti, které v boji proti takovým věcem dnes máme.

Zdá se mi, že Stejskal tu vykazuje jistý syndrom oněch lidí, které jsem ve svém textu charakterizoval „zvýšenou citlivostí, se kterou vnímají osudy ‚ponižených a uražených‘“. Taková citlivost rozhodně není ničím zavrženíhodným (spíše naopak) – problém je v tom, že u některých z takových lidí očividně vede k pocitu, že jsou jediní, kdo vidí a doceňují společenské problémy spojené s ekonomickou a jinou diskriminací; a tito lidé pak mají pocit, že nepřijímá-li někdo jejich pohled, pak to musí být proto, že je vůči těmto jevům, jak pan Stejskal říká o mně, „slepý“. (V horším případě jsou pak lidé, kteří nesdílejí jejich vidění světa, šmahem nahlížení jako nemorální egoisté, kteří problémy světa ignorují, neboť je nezajímá nic jiného, než jejich plné peněženky.) Člověk ale může vidět věci jinak ne proto, že by nevnímal fakta, ale proto, že nesouhlasí s jejich interpretací; a hlavně proto, že se obává, že jejich nepřiměřená interpretace může vést k radikálním řešením, která mají, jak nám dějiny ukazují, katastrofální následky.

Můj problém s *Kritikou depolitizovaného rozumu* není v tom, že bych si myslel, že v souvislosti s naší dnešní společností není možné v žádném kontextu mluvit o něčem jako glajchšaltování. (To ostatně ve své kritice jasně píšou: „Ani v nejmenším nepochybují o tom, že mnoho lidí se ve společnosti, jako je ta naše, cítí být pod velkým tlakem a mnoho se jich skutečně cítí být nemilosrdně postrkováno určitým, v tom kterém okamžiku ‚normálním‘ směrem [anebo to ani necítí, ale pohyb tímto směrem berou prostě jako nezvratnou danost].“) Problém vidím v tom, že tato fakta nejsou nahlížena v patřičných relacích: klást naši dnešní situaci naroveň normalizaci sedmdesátých let je podle mne prostě nesmyslné. A za tím tuším obvyklou figuru radikálů: soustředit se na jeden problém tak, že zcela zastíní všechny ostatní, a pak začít bojovat za to, abychom tento problém vyřešili okamžitě a za každou cenu. A to pak obvykle vede k řešením, po kterých zůstává spoušť.

Podobným případem mimochodného uvažování je Stejskalova poznámka, že „zlehčuji současné projevy ‚glajchšaltování‘ jako více méně otázky životního stylu“. Já mám opět naopak pocit, že zlehčování se dopouští on. Mám pocit, že to, o čem mluvím já, je zásadní *morální* rozměr

lidského života, který má co dělat s možností žít bez přetvářky a s možností převzetí zodpovědnosti za svůj život i za stav společnosti. V sedmdesátých letech se vlastně nežilo zase až tak špatně – pokud člověk dokázal zapomenout na takové věci, jako je morálka, lidská důstojnost či svědomí. A protože nezapomenout na ně znamenalo riskovat to, že se člověk ocitl pokud ne přímo ve vězení, pak v roli skutečného společenského psance (a zdá se mi, že z dnešní perspektivy je už dost vnímat, jak totálně mohla moc, která měla pod kontrolou všechny aspekty tehdejší společnosti, člověka zdepat – to je něco, co dnes prostě nemá obdoby), byla tu pro ono zapominání na morálku jistá aspoň částečná omluva. Říkat dnes, že situace je vlastně stejná (jenom s marketizací atd. na místě KSČ), podle mne implikuje jednak to, že pro individuální morálku tady opět není tak docela prostor, a jednak to, že jediné společenské angažmá, které má skutečný smysl, je boj za kompletní změnu poměrů.

Stejskal se snaží polemizovat velmi korektně; sem tam mu však ujede nějaký ten posměšek, jako například v poznámce pod čarou č. 5: „Dojde i na osvědčenou strategii zpochybnění morálního kreditu kritizovaných: Peregrin předhazuje autorům, že se neštítí ke kritice systému používat zázemí a prostředky, které jim sám systém poskytuje (ten nevděk! s. 99, 101).“ To, na co v mém textu odkazuje, jsou, předpokládám, následující dvě pasáže. V závorce na str. 99 píšou: „Jakkoli na mne působí poněkud divným dojmem, s jakým gustem autoři využívají tyto možnosti (neo?)liberální demokracie, pro kterou jinak nemají dobrého slova,“ a na str. 101 opět v závorce píšou: „Symptomatický mi v tomto ohledu připadá ten rozdíl mezi komunistickou normalizací sedmdesátých let a ‚naší dnešní normalizací‘, který se odráží ve faktu, že zatímco ti, kdo bojovali proti té první, jako třeba Václav Havel, kterému většina autorů této knihy nemůže přijít na jméno, strávili mnoho let v kriminále, bojovníci proti té druhé svůj boj svádějí z kateder univerzit. Bohužel tento – nepodstatný? – rozdíl není v knize tematizován...“ (Mimochodem, docela by mě zajímalo, co si o tomto rozdílu myslí pan Stejskal...) Poté, co jsem prožil normalizaci sedmdesátých let a to, jak si lidé kupovali relativně klidný život za každodenní rituální obětování své lidské

důstojnosti, si skutečně vážím dnešní demokracie, a pokud si jí někdo neváží, pak to, Stejskal má pravdu, považuji za jistý „nevděk“. Byl bych ten poslední, kdo by někomu v polemice upíral právo se posmívat hloupým názorům svého oponenta; jenom se mi ani po zvážení argumentů, které předkládá pan Stejskal, nedaří tento můj názor nahlédnout jako skutečně tak hloupý. Pakliže někdo nevnímá podstatný rozdíl mezi sedmdesátými léty a dneškem, pak, zdá se mi, nepřikládá žádnou podstatnou váhu tomu, co je pro mne zcela zásadní lidskou hodnotou, totiž že mě nikdo nemůže zavřít za to, že s něčím nesouhlasím, či že se chovám nějak jinak, než jak to vyžaduje vládnoucími vytyčená linie.

Je mi jasné, jaké odpovědi se mi dostane od lidí smýšlejících jako pan Stejskal: tohle je, budou asi říkat, jakási abstraktní *formální* svoboda, *skutečná* svoboda je něco neskonale hlubšího, něco, co zajistí chudým, aby nebyli chudí a jinak ostrakizovaným, aby došli uznání. Jenomže já jsem přesvědčen, že ta moje „formální“ svoboda je nutnou podmínkou jakékoli jiné svobody, ba dokonce že poskytuje jediný skutečný prostor pro to, abychom se mohli o jakékoli jiné druhy svobody dlouhodobě zasazovat. Pokud ji někdo marginalizuje či se jí dokonce posmívá, pak ho to, zdá se mi, nebezpečně přibližuje oněm řešením, která sice třeba odstraní nějaký dílčí společenský problém, ale za cenu strašlivých deformací společnosti v jeho okolí.